

Summary

The article tries to analyze current theoretical and methodological approaches that can be used in the study of Ukrainian history, particularly the 20's – 30's of XX century. Might possible practical application in specific historical research systems analysis, which has its foundation system, structural, civilizational and socio-cultural approaches.

Key words: *history, methodology, society, culture, structure, system, structuration, social and cultural.*

Одержано 4 листопада 2012 р.

УДК 904(477.82)(092)

В.А. Гуцал

СТАРОЖИТНОСТІ СХІДНОЇ ВОЛИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ – СЕРЕДИНИ I тис. н.е. У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ І.С. ВІНОКУРА

У статті йде мова про дослідження І.С.Винокуром у 50-х роках XX ст. пам'яток Східної Волині першої половини-середини I тис. н.е., показано результати вивчення ним основних етапів розвитку економіки, культури духовного життя населення.

Ключові слова: *І.С. Винокур, археологія, черняхівська культура, корчак, волинська група полів поховань, старожитності, поселення, могильники, ранні слов'яни.*

У вивченні давньослов'янської історії II-VI ст. н.е. важливе місце належить питанням, пов'язаними з черняхівською і хронологічно близькими до неї культурами, яких, у свій час, відносили до т.з. культури полів поховань. Поширеними вони були і у регіоні Східної Волині. Археологічне вивчення східноволинських теренів розпочалося в останні десятиріччя XIX ст. Вже тоді В.Б. Антоновичем було підготовлено зведену роботу «Археологическая карта Вольнской губернии», куди увійшли всі наявні відомості про старожитності краю. Але початок дослідження пам'яток черняхівської культури і синхронних їй припадає на 20-ті роки XX ст. Це були роботи С.С. Гамченка¹, згодом І.Ф. Левицького², які відкрили чимало нових об'єктів минувшини і почали розкопки окремих із них. У 30-х роках, розпочату ними справу продовжив Т.М.Мовчанівський³. У післявоєнний час на пам'ятках Житомирщини першої половини I тисячоліття н.е. працювали Є.В. Махно⁴. Р.І. Виєзжев⁵, В.К. Гончаров⁶, красзнавець Г.Г.Богун⁷. Завдяки їхнім зусиллям археологічна мапа Східної Волині стала помітно багатшою, було зроблено перші спроби визначення місця волинських старожитностей у загальній системі координат археологічних культур.

Разом із тим, основні питання соціально-економічного і культурного життя місцевих племен залишалися невирішеними. Тому перед І.С. Винокуром – випускником Чернівецького університету, який цікавився саме цим періодом давньої історії України, і якого в 1953 р. запросили на посаду співробітника Житомирського краєзнавчого музею, відкривалося широке поле для творчості. Але для цього необхідна була відповідна джерельна база, опираючись на яку можна було б знайти відповіді на означені вище питання. Розуміючи це, І.С. Винокур уже з перших днів перебування в Житомирі, з ентузіазмом взявся за створення такої бази джерел, основу якої мали складати археологічні пам'ятки.

Підкреслимо, що цей період його діяльності не знайшов скільки-небудь глибокого висвітлення в літературі. За останні роки з'явилося кілька робіт Л.В. Баженова, О.М. Завальнюка, М.Ю. Костриці, В.С. Прокопчука, А.Г. Філінюка, які лише частково висвітлюють окремі віхи біографії вченого і побіжно торкаються його наукових досліджень⁸. Вийшло декілька краєзнавчих повідомлень Л.П. Грузської, М.Ю. Костриці, О.Б. Бровка, у яких йдеться про житомирський період життя І.Винокура та його перші пошуки на ниві археології⁹. Що ж до наукового здобутку науковця, то з цього приводу найбільш вагомим є рецензія С.В. Махно на книгу «Старожитності Східної Волині першої половини I тис. н.е.», надрукована в «Українському історичному журналі», де висловлено ряд міркувань і дана кваліфікована її оцінка¹⁰. Отже, вивчення творчого шляху І.Винокура залишається зовсім незначним і потребує більшої уваги. Метою цієї статті є спроба охарактеризувати наукову діяльність І.Винокура з вивчення історії населення Східної Волині першої половини – середини I тис. н. е., яка здійснювалася протягом 1953-1962 рр.

Розпочав І.Винокур із розвідкових обстежень пам'яток Волині, згодом організовувалися експедиції, стаціонарні розкопки, велась робота з музейними збірками. Упродовж 1953-1954 рр. спільно із співробітниками музею, краєзнавцями та студентами історичного факультету місцевого педінституту було виявлено цілий ряд поселень черняхівської культури поблизу сіл Зарудинці, Ревуха, Топори та могильник у с. Голубівка Ружинського району¹¹.

У 1954 р. проводився огляд басейну р. Гнилоп'яті. За короткий час тут було виявлено більше двадцяти пам'яток культури полів поховань черняхівського типу, що в свою чергу дало змогу І.Винокуру спростувати тезу Р.І. Висезжева про відсутність у цьому районі черняхівських пам'яток¹². Наступним об'єктом уваги молодого дослідника стала заплава р. Гуйви, поблизу с. Пряхів Житомирського району. Головне завдання зводилося до рекогносцировки поселення культури полів поховань, яке у середині сорокових років розкопувала Є.В. Махно, уточнення його площі, вивчення житлового комплексу та більш точного датування. Для цього у 1955-1956 рр. було закладено п'ять розкопів. У них виявлено дві напівземлянки, три наземних житла, одне з яких двохкамерне, та ще одну наземну споруду. З'ясовано,

що характерною особливістю домобудування була кам'яна викладка печі-вогнища¹³. Серед знайденого керамічного матеріалу значний відсоток належав ліпній кераміці так званого пряжівського типу з шерехатою поверхнею, яка утворилась шляхом нанесення на корпус додаткового шару глини з домішками піску. Разом з тим, автор розкопок звернув увагу на одночасну присутність на поселенні зарубинецьких, пшеворських та черняхівських типів посуду¹⁴ і пояснив це близьким територіальним розміщенням цих трьох культур та взаємопроникненням їх елементів¹⁵.

І.С.Винокур критично сприйняв міркування Ю. Кухаренка, який раніше проводив деякі роботи на поселенні Пряжів I, що житлові споруди, виявлені ним, є землянками в повному розумінні цього слова. Він зазначав, що рельєф місцевості в процесі століть сприяв замуленню жител додатковим шаром змитого ґрунту, а розкопки більшої частини поселення, подібних конструкцій не виявили. Тому мова могла йти лише про два типи споруд, які існували на цьому селищі – напівземлянки та наземні житла. Опосередковано такий висновок підтверджувався ще і тим, що кераміка з усієї розкритої площі подібна до виробів зарубинецької, пшеворської та черняхівської культур, а це, в свою чергу, промовляло за одноманітність і стабільність різних традицій, у тому числі і будівельних, яких століттями дотримувалося місцеве населення⁴³. Тобто, землянка, як така, була чужа для нього. Ці висновки підтвердились і роботами на поселенні «Пряжів 2», яке вдалось виявити вздовж лівого берега р. Коденки за підйомним матеріалом, що тягнувся двома рядами. В одному із двох, закладених розкопів знаходились залишки наземної споруди. Вдалося з'ясувати рівень збереженості пам'ятки, її одношаровість та ідентичність з ранньослов'янським поселенням «Пряжів 1»¹⁶. Це ще раз переконало дослідника у правильності його міркувань.

Цікавими виявилися декілька черняхівських поселень в околицях села Слободище Бердичівського району. Наприклад, поблизу урочищ Дудчина гора та Киселеве озеро в смузі, що безпосередньо примикала до річки, повсюдно зустрічалася велика кількість залізних шлаків та рештки кричного заліза. На одному із розкопів знайдено залишки сиродутного горна, влаштованого в овальній ямі розмірами 60х90 см. З двох боків у нього входили сопла для рівномірної подачі повітря. Крім цього, зафіксовані ще й сліди бронзоливарного виробництва¹⁷. В урочищі Слобідка було знайдено кілька різночасових поселень, у тому числі ранньослов'янське та два черняхівських. На одному із останніх було закладено п'ять розкопів загальною площею біля 100 м². Відкрито наземне двохкімнатне житло із двома печами. Знайдений керамічний матеріал в своїй основі базувався на кераміці черняхівського типу і загалом мав ті ж самі риси, що і «Пряжів 1», лише з дещо іншим відсотком деяких форм¹⁸. Науковець знову відзначив наявність у усіх розкопах великої кількості залишків залізоробного виробництва (шлаки, фрагменти кричного заліза і т. ін.) і зауважував, що майстерні ранньослов'янських металургів – ковалів могли розташовуватись у безпосередній близькості до річки¹⁹. Слободищенські селища дали змогу І.Винокуру впевнено говорити

про існування потужного комплексу по обробці чорних і кольорових металів²⁰, вперше зафіксованого у цьому районі.

Список старожитностей поступово поповнювався новими пунктами. Обстежуючи околиці с. Корчак, І.Винокур віднайшов, неподалік розкопів Гамченка, ранньослов'янське селище, досі невідоме науці. Пам'ятки цього ж типу виявив поблизу с. Перлівка та ще дві біля м. Коростишева. В 1956 р., окрім досліджень поблизу с.Пряжів і Слободище, проводились розвідки по р. Тні – притоці р. Случ в Довбишському, Червоноармійському і Новоград-Волинському районах. У селах Іванівка, Шереметів, Павлівка, Кургани та Несолонь було виявлено корчакські поселення. Крім цього, поряд із селами Кургани і Прутівка, зафіксовано курганні могильники, а в с. Білки – вал протяжністю до 400 м²¹.

І.С. Винокуром проводилися й регулярні виїзди на окремі місця знахідок, про які надходили повідомлення у музей. Наприклад, в м. Новоград-Волинську він зібрав частину скарбу із 46 римських монет, карбованих дванадцятьма римськими імператорами. Перша частина скарбу була знайдена роком раніше і потрапила на зберігання в Київський історичний музей²². У с. Бистрик при земляних роботах було випадково виявлено дитяче поховання з п'ятьма черняхівськими посудинами²³. І. Винокур обстежив місце знахідки та вивчивши рукописи Т.М. Мочанівського і С.В. Коршенко, ототожнив поховання із могильником, який ними раніше досліджувався.

Опрацьовувалися археологічні колекції в музейних фондах Бердичева, Дубно, Житомира, Києва, Кременця та інших міст. Помітну зацікавленість викликали матеріали, досліджуваного у довоєнні роки З. Леським та Т. Рейманом Дерев'янського могильника, які зберегалися у Луцькому краєзнавчому музеї.

Отже, порівняно за короткий відрізок часу, І.Винокур зумів у значній мірі реалізувати плани щодо створення належної джерельної основи для своїх досліджень. Перш за все, це давало йому багатий матеріал для популяризації археологічних знань серед широкої громадськості. На сторінках періодичної преси з'явилась підбірка науково-популярних заміток: «Розкопки Пряжівського поселення (II-V ст. н.е.)»²⁴ та «По слідах давніх слов'ян» – про розкопки поселень черняхівської культури²⁵, «Цікаві знахідки» – про Новоград-Волинський скарб римських монет»,²⁶ «Древні овруцькі каменерізи»²⁷, «Цікаві археологічні дослідження», «Археологічні дослідження 1958 року» та ін. – про пам'ятки доби бронзи, раннього залізного віку, стародавніх слов'ян і Русі²⁸. Ці публікації не тільки інформували громадськість про хід археологічних досліджень, а й давали автору досвід роботи над текстом, виробляли навички наукового аналізу, формували звичку своєчасно повідомляти колег про нові відкриття.

Окрім цього, дослідник переходить до систематизації здобутого матеріалу. В 1956 р. видає окремою брошурою «Археологічні пам'ятки Житомирщини»,²⁹ де описує та класифікує, відомі на той час, давні місцезнаходження, багато з яких були відкриті або ж обстежені ним особисто.

У 1957 р. І.С.Винокур переїжджає на роботу до Чернівців, де працює завідувачем університетським музеєм, і готує одну за одною публікації за результатами волинських розкопок до наукових збірників та журналів. Першою з'явилась стаття «Корчакська група ранньослов'янських пам'яток на території Східної Волині»³⁰ у щорічнику Чернівецького державного університету. В ній автор подав характеристику матеріалів, отриманих ним під час розкопок селищ корчакського типу на Волині. Зокрема, це поселення з околиць Коростишева, Коростеня, а також уже згадані із сс. Корчак, Перелівка, Слободище. Намагаючись з'ясувати походження та датування корчакських пам'яток, він пов'язав їх генетику із зарубинецьким керамічним комплексом і хронологічно прив'язав до першої половини – середини I тис. н.е.

У 1958 р. І.Винокур виступив на XIV звітній науковій сесії Чернівецького університету з доповіддю про історію літописних волинян в світлі нових археологічних даних. У виступі йшлося про те, що вони, маючи самобутні риси матеріальної культури, були стійкою етнічною групою, яка сягає своїм корінням первісного часу. Доповідь настільки зацікавила науковців, що її було вирішено надрукувати у повному обсязі в одному із наукових видань³¹.

У наступному році І.Винокуру вдалось підготувати ще дві наукових роботи. Одна з них «Материалы черняховской культуры, хранящиеся в Житомирском краеведческом музее» з'явилась у авторитетному журналі «Советская археология», надрукуватися у якому було складно не тільки початківцю, а навіть відомому вченому. Тим не менше, стаття про невідомі широкому загалу науковців матеріали черняхівської культури із Житомирщини зацікавила редакцію видання³². Друга стаття «Ранньослов'янські пам'ятки Східної Волині (перша половина I тисячоліття н. е.)» вийшла у новому випуску наукових записок університету³³. В ній І. Винокур, виходячи із уже відомих матеріалів та систематизувавши нові дані, намагався розглянути цілісну картину господарського життя і соціальних процесів населення Східної Волині першої половини I тисячоліття н. е. Розділивши їх на три групи, які представлені матеріалами черняхівської культури, волинської групи полів поховань і корчакськими, він наголосив на близькості та взаємозалежності цих трьох етнічно близьких культур ранньослов'янського населення. Вперше, на основі археологічних даних та аналізі письмових джерел, ним була зроблена спроба виявити подальшу етнічну приналежність носіїв черняхівської культури, волинської групи полів поховань і корчакської спільноти. Він вважав їх прямими предками літописних уличів, волинян та древлян.

Серед різноманіття знахідок увагу дослідника привернули, виліплені із глини та випалені у вогні предмети, які за формою нагадували невеликі (діаметром 8-12 см і товщиною 6-8 см) «хлібці». З цього приводу І.Винокур підготував окрему роботу, де зазначав, що такі вироби є особливою деталлю, характерною саме для волинських пам'яток полів поховань і, враховуючи

певні етнографічні паралелі, мусять бути зачислені до предметів культового призначення, пов'язаних з господарським благополуччям землероба³⁴.

Перебуваючи на Буковині, І.Винокур продовжував археологічні розкопки волинських старожитностей. У 1959-1961 рр. на базі Чернівецького держуніверситету він створив комплексну Дністровсько-Волинську експедицію³⁵. Нею були проведені розкопки на поселеннях черняхівської культури поблизу с. Маркуші Бердичівського району, де вивчалось наземне двохкамерне житло та біля с. Іванківці Любарського району. На останньому вдалося виявити наземну двохкамерну будівлю з двома парами жорен, яка була інтерпретована як приміщення виробничого комплексу, розрахованого на безперерйне розмелювання великої кількості зерна. В зв'язку з цим, автор наголошував на значному, як для того часу, рівні вдосконалення мукомельного процесу³⁶. Дане відкриття, як і його трактовка, було позитивно сприйняте науковцями.

Результати робіт на волинських пам'ятках тематично визначили науковий напрямок І. Винокура – історія населення Східної Волині першої половини – середини I тисячоліття н. е. В доповідях, прочитаних ним на наукових конференціях у Києві, Москві, Ленінграді, вказувалось на особливостях цього регіону, а консультації з колегами із археологічних центрів підтвердили правильність такого вибору³⁷.

Молодий дослідник з головою поринув у творчий процес і досить швидко видав монографію «Старожитності Східної Волині першої половини I тисячоліття н. е.»³⁸. Відповідальним редактором погодилась бути відома ленінградська дослідниця М.О. Тиханова, яка добре знала тему, сама тривалий час працювала на подібних пам'ятках Волині і Поділля. У книзі, на значно розширеній науковій базі, було продовжено розгляд трьох груп пам'яток: черняхівської культури, волинської групи полів поховань і корчакського типу.

У південно-східному районі Східної Волині назбиралось біля п'ятдесяти пам'яток черняхівської культури, це переважно поселення і чотири могильники. Автор прослідкував певну систему в їх розміщенні. Як правило, вони розташовувались на південних схилах надзаплавних терас по берегах невеликих струмків, і значно менше їх уздовж великих річок. Відмічено, що селища були протяжністю до 1,5-2 км, при ширині від 40 до 100-120 м. Могильники розміщуються на більш підвищених ділянках берега недалеко від поселень. Було окреслено приблизні кордони черняхівських пам'яток на території Східної Волині. Встановлено, що північна межа їх розповсюдження пролягала по течії р.Тетерів, західний ареал обмежувався межиріччям Гнилоп'яті і Тетерева, східний – змикався з середньодніпровською групою полів поховань черняхівського типу, а південний – з пам'ятками цього ж типу, виявленими на Поділлі. І.Винокур зазначав, що черняхівська група східноволинських пам'яток, за етнокультурним змістом є одного порядку з середньодніпровською та подільською.³⁹ Датоватись же вона може кінцем II-IV ст. н. е., або II – початком V ст. н.е. І.Винокур підтримав тезу М.Смішка,

М.Брайчевського, Є. Махно про те, що черняхівська культура не перестала існувати в середині I тис., а розвивалась далі і стала основою формування культури часів Київської Русі⁴⁰.

Південно-західна частина, досліджуваних І.Винокуром пам'яток, була віднесена до волинської групи полів поховань, децю відмінної від черняхівської культури. Сюди він включив ряд поховань і поселень з Волині, Рівненщини та суміжних територій Тернопільської й Хмельницької областей⁴¹ і на підставі цих даних визначив межі розповсюдження «волинських полів» та їх контактних зон із сусідніми культурними утвореннями: черняхівським, зарубинецьким і пшеворським⁴². Волинська група відрізнялася, в першу чергу, технологічними особливостями виготовлення кераміки. Зокрема, вивчення посуду з Дерев'янського могильника, привело вченого до висновку про їхню наближеність до пшеворських, чого не можна сказати щодо поховального обряду в цілому. І.Винокур виділив у дерев'янському посуді самобутні місцеві риси з так званою «комбінованою обробкою», які близькі аналогічним виробам з поселень Пряжів-1, Пряжів-2, Слободище та ряду інших пунктів Східної Волині⁴³, але при цьому знаходив і безпосередній органічний зв'язок з матеріальною культурою пам'яток полів поховань (черняхівська культура) всієї Волині – як західної, так і східної. Волинська група полів поховань, у цілому, датувалася ним кінцем II – початком V ст., хоча не виключалось функціонування окремих селищ аж до VI ст⁴⁴.

Значну кількість пам'яток третьої – корчакської групи, І.Винокур відкрив сам. Він відмічав, що за наявними матеріалами в їх топографії простежується та ж закономірність, що й для старожитностей черняхівського типу і волинської групи полів поховань. Разом з тим, корчакські об'єкти менші за розмірами і були, мабуть, місцем проживання відносно невеликих людських колективів. Дослідник вважав, що основним типом жител на цих поселеннях були землянки, на відмінну від селищ культури полів поховань, де відомі лише напівзаглиблені та наземні будівлі⁴⁵. В загальних рисах встановлено й район, зайнятий корчакськими пам'ятками на території Східної Волині. В основному це басейни річок Случ, Уж, Уборть, південною межею є р. Тетерів, а на півночі вони змикаються із пам'ятками Південної Білорусі, хоча повністю з ними не можуть ототожнюватись. Не визначеною остаточно залишилась їхня дата. За припущеннями автора пам'ятки корчакського типу вже існували у III-IV ст. Питання про їхню нижню і верхню межу він залишав відкритим, але все-таки виклав свої судження з цього приводу. Критиці було піддано періодизацію Ю.В. Кухаренка – V-VII чи V-IX ст. для корчакської спільності, яка базувалась на західноєвропейських аналогах, тобто на основі керамічних комплексів празького типу, хронологія яких, як зазначав І.Винокур, чеськими дослідниками також не з'ясована остаточно⁴⁶. Вчений виступив проти подовження верхньої дати за межі VII ст. і зауважив, що у VIII-IX ст., в які дехто намагається «загнати корчак», з'являються городища, які відносяться уже до початку давньоруської історії. Вони, разом із курганными некрополями, дають гончарну кераміку, на

відміну від корчакської групи, де такої немає. Тому найбільш пізньою датою існування корчакських пам'яток може бути кінець VI – початок VII ст. н.е., а нижньою – III-IV ст., і в цілому вони одночасні черняхівській культурі і волинській групі полів поховань⁴⁷.

У своїй роботі І. Винокур намагався вирішити й питання етнічної приналежності носіїв, виділених культурних груп. Щодо черняхівської культури загалом, то, враховуючи велику територію поширення, він погоджувався з припущенням про її поліетнічність. При цьому, співставляючи археологічні матеріали, дійшов висновку, що для території Східної Волині та Середнього Подніпров'я більш характерні місцеві особливості і етнічну основу культури тут склали східнослов'янські племена⁴⁸. Виходячи із даних літописних зводів та інших письмових джерел, дослідник висловився і щодо подальшої долі носіїв черняхівської культури, допускаючи, що якщо у майбутньому буде остаточно з'ясована їх слов'янська приналежність, то вони зможуть бути віднесені до предків літописних уличів, що проживали на цій території у VIII – початку X ст.⁴⁹.

Що ж до пам'яток волинської групи полів поховань, то спираючись на письмові свідчення давніх авторів, він намагався пояснити їх яскраво вираженої індивідуальний характер окремих територій, яка знаходилась дещо в стороні від потрясінь, викликаних хвилею «великого переселення народів». А аналізуючи етимологію слова «Волинь» доходить висновку, що пам'ятки волинської групи полів поховань мають безпосереднє відношення до предків волинських племен, про яких розповідають давньоруські літописи⁵⁰.

Враховуючи характер поселень та могильників корчакської групи, їх відмінність від пам'яток розташованих у північних, поліських районах, то І. Винокур пов'язує їх із літописними древлянами. Останні також були представниками слов'янського населення з деякими відмінними рисами побуту й суспільного ладу, в порівнянні із сусідніми з ними на території Східної Волині волинянами і уличами⁵¹. Втім, автор підкреслює, що деякі відмінності в матеріальній культурі трьох виділених груп, можуть свідчити лише про конкретні історичні умови різних районів Східної Волині, які склалися у першій половині I тисячоліття н.е. Проте, незважаючи на ці відмінності, можна говорити, що населення всіх груп переживало ті ж соціально-економічні і культурні процеси, що були притаманні східному слов'янству в цілому. На цій основі створились економічні, політичні і культурні передумови їхньої держави. І. Винокур наголошував на безперервному розвитку культури населення східноволинських земель від перших століть н.е. і аж до Київської Русі, і вважав, що подальше підтвердження цьому слід шукати в районах глибокого Правобережжя (Житомирщина, Волинь), де небезпека далеких рейдів кочовиків була меншою ніж на південному сході⁵².

Студії І. Винокура п'ятдесятих років XX ст. історії племен, які проживали на території східноволинських земель в часи активного розпаду первісно-общинного ладу, були необхідні і своєчасні. Він зумів за короткий

термін привести у цілісну систему обширний археологічний матеріал, розподілити його за культурними ознаками, визначити хронологічні рамки. Це дозволило йому вперше на аргументованій джерельній основі розкрити особливості економічних, соціальних, культурних, етнічних процесів, які розвивалися у ранньослов'янських племен Східної Волині, показати їх відмінність від тих, що мали місце на сусідніх територіях. На той час наївно було очікувати якихось остаточних висновків чи істин у кінцевій інстанції. Більшість проблем були тільки окреслені і вирішення їх залежало від успіхів археологічної науки, яка лише починала у цій темі виходити на рівень ритмічної стабільності. І.Винокур вніс свою лепту у цю справу. Його книга, як і серія статей, лягла в основу кандидатської дисертації, успішно захищеної в 1962 р. у Ленінградському відділенні Інституту археології АН СРСР.

Примітки

1. Кузнецова С.М. Научный архив С.С. Гамченко / С.М. Кузнецова, Н.В. Линка // МИА. – М., 1963. – № 108. – С. 13-15; Науковий архів Інституту археології НАНУ – Ф. 3. – Спр. 1-18.
2. Винокур І.С. Старожитності Східної Волині першої половини I тисячоліття н.е. / І.С. Винокур // Старожитності Східної Волині. – Чернівці: Видання Чернівецького державного університету, 1960. – Т. VIII. – С. 7.
3. Махно Е.В. Памятники черняховской культуры на территории СССР / Е.В. Махно // МИА. – М.; Л. 1960. – № 82. – С 24.
4. Махно Е.В. Поселення культури «полів поховань» на Північно-Західному Правобережжі / Е.В. Махно // АП УРСР. – К., 1949. – Т. 1. – С. 153-176.; Махно Е.В. Памятники черняховской культуры на территории СССР / Е.В. Махно // МИА. – М.; Л., 1960. – № 82. – С. 56.
5. Висзжев Р.І. Археологічні пам'ятки верхньої течії р.Гнилоп'яті та нижньої течії р. Гуйви / Р.І. Висзжев // АП УРСР. – Київ. 1955. – Т. 5. – С. 166.
6. Гончаров В. Археологічні розвідки по р.Роставиці в 1946 р. / В. Гончаров // АП УРСР. – К., 1949. – Т. 1. – С 237-245.
7. Богун Г.Г. Археологічні пам'ятки р. Гнилоп'яті / Г.Г.Богун // Старожитності Східної Волині. – Чернівці: Видання Чернівецького державного університету, 1960. – Т. VIII. – С. 131-136; Винокур І.С. Краєзнавці збирають археологічний матеріал / І.С.Винокур, Г.Г.Богун, С.А.Липко // Український історичний журнал. – 1963. – № 3. – С. 157-158.
8. Баженов Л.В. Вчений європейського рівня: І. С. Винокур / Л.В.Баженов, М.Ю.Костриця, В.С.Прокопчук ; – Житомир: Косенко, 2005. – 40 с.; Завальнюк О.М. Життя в ім'я історичної науки й вищої школи / О.М.Завальнюк, В.С. Прокопчук // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції: [присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокура]. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010, – С. 8-18.; Філінюк А.Г. Вагомий слід на ниві вищої освіти, археології та історичного краєзнавства / А.Г. Філінюк // Іон Винокур: подвижництво в освіті і науці: науково-документальне та бібліографічне видання – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 134-142.
9. Грузська Л.П. Видатний археолог (до 80-річчя І.С.Винокура) / Л.П. Грузська, М.Ю. Костриця // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції

- ції присвяченої 145-річчя заснування Житомирського обласного краєзнавчого музею. – Житомир: М. Косенко, 2010. – С. 55-59.; Бровко О. Б. Іон Ізраїлевич Винокур – видатний вчений, археолог та викладач / О. Б. Бровко // Матеріали та тези наукової конференції до 130-річчя Житомирського краєзнавчого музею – Житомир, 1995. – С. 57-59.;
10. Махно Є.В. Археологічні пам'ятки Східної Волині: [Рец. на кн.: Винокура І. С. Старожитності Східної Волині першої половини I тис. н.е. – Чернівці, 1960] / С. В. Махно // Український історичний журнал. – 1961. – №5. – С. 152-153.
 11. Місяць В.О. Короткий звіт про археологічні розвідки на Житомирщині 1954 р. / В.О. Місяць // НАІА НАНУ. – ФЕ 2307 (1954/32). – С. 1-15.
 12. Винокур І.С. Старожитності Східної Волині... – С. 16, 107.
 13. Винокур И.С. Краткий отчет об археологической разведке по р. Тне (правому берегу р. Случь) и о раскопках на раннеславянском поселении у с. Пряжев, Житомирской обл. в 1956 г. 14 с. / И.С. Винокур // НА ІА НАНУ. –ФЕ 2638 (1956/22). – 14 с. – 7 табл. – С. 10.
 14. Винокур И.С. Отчёт о разведывательных археологических исследованиях раннеславянских памятников восточной Волини в 1955 г. / И.С. Винокур // НА ІА НАНУ. – ФЕ 2320 (1955/28). – 37 с. – 27 табл. – С. 20.
 15. Винокур И.С. Краткий отчет ... С. 58.
 16. Там само. – С. 10, 14.
 17. Там само. – С. 2-3.
 18. Винокур И.С. Отчёт о разведывательных... – С. 32-33
 19. Там само. – С. 34.
 20. Винокур І.С. Старожитності Східної Волині... – С. 35-37.
 21. Винокур И.С. Краткий отчет ... – С. 3-11.
 22. Винокур І.С. Новоград-Волинський клад римських монет / І.С. Винокур, М.Ю.Брайчевський, А.Д.Руденко // Нумизматика і сфрагистика. – К., 1963. – Т. 1. – С. 87-95.
 23. Винокур І.С. Старожитності Східної Волині... – С. 12.
 24. Винокур І.С. Розкопки Пряжівського поселення (II-V ст. н.е.) / І.С. Винокур // Радянська Житомирщина. – 1957. – 13 січня. – С. 2.
 25. Винокур І.С. По слідах давніх слов'ян (про розкопки Пряжівського і Слободищенського поселень черняхівської культури) / І.С. Винокур // Радянська Житомирщина. – 1955. – 21 грудня. – С. 4.
 26. Винокур І.С. Цікаві знахідки (про Новоград-Волинський скарб римських монет) / І.С. Винокур // Радянська Житомирщина. – 1955. – 24 квітня. – С. 3.
 27. Винокур І.С. Древні овруцькі каменерізи / І.С. Винокур // Україна. – 1956. – № 22. – листопад. – С. 3.
 28. Винокур І.С. Цікаві археологічні дослідження (про пам'ятки доби бронзи, раннього залізного віку, стародавніх слов'ян і Русі) / І.С. Винокур // Радянська Житомирщина. – 1956. – 26 лютого; Винокур І.С. Археологічні дослідження 1958 року / І.С. Винокур // Радянський студент. – 1958. – 20 грудня. – С. 3.
 29. Винокур І.С. Археологічні пам'ятки Житомирщини / І.С. Винокур. – Житомир. 1956. – 28 с.
 30. Корчакская группа раннеславянских памятников на территории Восточной Волини / И. С. Винокур // Научный ежегодник Черновицкого государственного университета за 1957 год. – Черновцы, 1958. – С. 113-116.

31. Летописные волыняне в свете новых археологических данных / И. С. Винокур // Тезисы докладов XIV отчетной научной сессии Черновицкого государственного университета. Секция исторических наук. – Черновцы, 1958. – С. 47-48.; Винокур И.С. Новые археологические материалы по этнографии летописных волынян / И.С. Винокур // Ученые записки Черновицкого отдела Географического общества СССР. – Черновцы, – Т. 3. –1960. – С. 157-166.
32. Винокур И.С. Материалы черняховской культуры, хранящиеся в Житомирском краеведческом музее / И.С. Винокур // Советская археология. 1959 – № 4. – С. 235-238.
33. Винокур И.С. Ранньослов'янські пам'ятки Східної Волині (перша половина I тисячоліття н. е.) / І.С. Винокур // Наукові записки Чернівецького державного університету. Серія історичних наук. – Чернівці, 1959. – Т. 35, Вип. 4. – С. 167-182.
34. Волынские «хлебцы» / И. С. Винокур // Научный ежегодник Черновицкого государственного университета за 1958 год. – Черновцы, 1960. – С. 109-111.
35. Винокур И.С. Отчет о работе отряда Днестровско-Волынской эксп. АН СССР на территории восточной Волины в 1959 г. / И.С. Винокур // НА ІА НАНУ. – ФЕ 3417 (1959/32-а). – 9 с. – 10 табл.; Винокур И.С. «Отчет о работе отряда Днестровско-Волынской археологической экспедиции АН СССР на территории восточной Волины в 1960 г. / И.С. Винокур // НА ІА НАНУ. – ФЕ 3578 (1960/53). – 9 с. – 6 табл.
36. Винокур І.С. Старожитності Східної Волині... – С. 37, 41.
37. Там само. – С. 57.
38. Там само. – С. 130.
39. Там само. – С. 20-22.
40. Там само. – С. 23.
41. Там само. – С. 45-47.
42. Там само. – С. 57.
43. Там само. – С. 42-43.
44. Там само. – С. 55.
45. Там само. – С. 69.
46. Там само. – С. 70.
47. Там само. – С. 77.
48. Там само. – С. 96.
49. Там само. – С. 97.
50. Там само. – С. 100.
51. Там само.
52. Там само. – С. 56.

Резюме

В статье идет речь об изучении И.С. Винокуром в 50-х годах XX в. древностей Восточной Волины первой половины – середины I тыс. н.э.

Ключевые слова: *И.С. Винокур, археология, черняховская культура, корчак, волынская группа полей погребений, древности, поселения, могильники, ранние славяне.*

Одержано 4 жовтня 2012 р.